

внутрішніх справ, то виявлення здібностей кандидата до виконання функцій професії відбувається на стадії професійного відбору.

Треба зазначити також, що Центр профорієнтації повинний виконувати ще одну функцію. Це – постійний контроль подальшого навчання або професійної діяльності осіб, які одержали послуги Центру, відстеження механізму їхньої адаптації до умов навчання та служби. Такий контроль, що здійснюватиметься один раз на півроку або на рік у вигляді запиту інформації про працівника з підрозділу, де той проходить службу, дасть можливість своєчасно надати допомогу працівнику, якщо вона потрібна, а також ефективно планувати і коректувати роботу самого Центру.

Отже, як і будь-який соціальний інститут, органи внутрішніх справ для того, щоб забезпечити себе компетентними і кваліфікованими фахівцями, повинні весту систематичну роботу по поширенню інформації про свою діяльність, умови і оплату праці працівників, перспективи службового просування, можливість одержання провідних професій. Це дасть змогу сформувати в органах внутрішніх справ високопрофесійний кадровий корпус, здатний вирішувати найскладніші питання, що ставляться перед ними державою та народом України.

Надійшла до редколегії 21.10.04

М.Г. Любар

ПРОБЛЕМА ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ ЧИНІВ ЗАГАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ ТА ЇХ ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА

Складний характер задач, що розв'язуються правоохоронними структурами в умовах трансформації українського суспільства у напрямку побудови демократичної політичної системи та ринкової економіки, висуває винятково високі вимоги до професійних якостей працівників органів внутрішніх справ.

Принципового значення набули завдання реформування системи МВС України, приведення її до кращих стандартів демократичної правової соціальної держави. Одним з найголовніших серед них є здійснення комплексу заходів, спрямованих на докорінне поліпшення підготовки персоналу, навчання та виховання нової генерації працівників – професіоналів.

Для належного організаційного та правового забезпечення реалізації кадрової політики в системі МВС України, створення її наукових основ важливим є не тільки аналіз ефективних зарубіжних моделей, але й узагальнення історичного досвіду (як позитивного, так і негативного) професійної підготовки поліцейських в Російській імперії.

Зміни, що відбувалися у всіх сферах суспільного життя Російської імперії внаслідок здійснення буржуазних реформ 60–70-х рр. XIX ст., обумовили висунення нових вимог до кваліфікації поліцейських. У зв'язку з цим урядом приділялася певна увага професійній підготовці та підвищенню рівня освіти класних та нижніх чинів загальної поліції. У багатьох містах Російської імперії при поліцейських управліннях проводилися заняття з околочними наглядачами, з городовими та поліцейськими служителями. Заняття

проводилися 2 рази на тиждень, при чому з наглядачами займалися пристави, а з городовими та рядовими поліцейськими служителями – їх замісники.

Під час занять городовим та служителям на прикладах практичної діяльності роз'яснювалися відповідні параграфи інструкцій, пояснювалися розпорядження та обов'язкові постанови, що видавалися. На заняттях з околочними наглядачами, крім роз'яснень поточних розпоряджень та випадків з практичної діяльності, особлива увага приділялася тлумаченню статей «Статуту кримінального судочинства», порядку провадження дізнань та складання протоколів з різного роду порушень, інструкціям прокурора судової палати чинам поліції, «Статуту про попередження та припинення злочинів», «Статуту про покарання, що накладаються мировими суддями». Через те, що з часом з городових нерідко виходили добрі околочні наглядачі, а з околочних наглядачів – непогані помічники приставів, з метою підтримання у них службової ретельності було дозволено зараховувати їх спочатку кандидатами, а потім, при умові успішного складання іспиту у резерві, на вакантні посади околочних наглядачів та помічників приставів [1, с.159].

Свої особливості були у підготовці нижніх чинів повітової поліцейської варті. При вступі на службу вони повинні були витримати випробування, у ході якого визначалося:

- для урядників – вміння складати протоколи, загальне знайомство з поліцейською службою та з обов'язками щодо розслідування злочинів;
- для вартових – вміння читати та писати та «загальний достатній» розвиток.

Завідування в губернії стройовою підготовкою особового складу повітової поліцейської варті, а також навчанням кінних чинів верховій їзді покладалося на начальника губернського жандармського управління, якому присвоювалося звання губернського інспектора поліцейської варті. Унтер-офіцери Корпусу жандармів по нагляду за навчанням діяли за вказівкою інспектора та його помічників. В окремих випадках замість унтер-офіцера з тією ж метою призначався старший вартовий [2, с.7, 19].

Підготовка урядників повітової поліцейської варті здійснювалася кількома способами. У першому випадку, з числа бажаючих по закінченню 10 – 15-річної понадстрокової служби штаби військових округів відкомандировували на термін до 6 місяців для підготовки та випробування у знанні обов'язків повітової поліцейської варті. Потім складався кандидатський список осіб, які мали право на отримання місць урядників варті. При відкритті вакансій кандидат командировався до місця його нової служби зі звільненням у запас або відставку (в залежності від віку). У другому випадку, коли не було кандидатів, вакансія заміщувалася з вартових за власним розсудом губернатора. Тому, з метою ознайомлення вартових з діючими законоположеннями, порядком ведення діловодства, взаємних відносин різних установ та посадових осіб, до кожного повітового поліцейського управління прикомандировувалося по одному вартовому на період, достатній для досягнення кінцевої мети [3, с. 65, 93].

Організаційні форми професійної підготовки поліцейських та службовців не були уніфіковані. Це дозволяло при її проведенні максимально враховувати як місцеві особливості, так і контингент тих, хто навчався.

При заміщенні посад урядників повітової поліції міністр внутрішніх справ рекомендував губернаторам віддавати перевагу «достатньо грамотним та розвинутим нижнім чинам армії, які мали при звільненні у запас або відставку рекомендації від начальників частин, де вони служили» [4, арк. 77].

Намічені таким чином військовим начальством кандидати на посади урядників збиралися у губернському місті, де під керівництвом досвідчених поліцейських чиновників з особливих доручень при губернаторі готувалися до поліцейської діяльності. У школах для урядників кандидатам роз'яснювався зміст та межі їх прав та обов'язків, прийоми та умови діяльності, відповідальність за порушення законів, ознаки злочинів.

На 1910 р. школи урядників функціонували у 14 губерніях Російської імперії та проходили становлення у Волинській, Київській та Подільській губерніях. Так, 10 лютого 1911 р. у Житомирі була відкрита школа поліцейських урядників з 3-х місячним курсом навчання [5, арк. 3]. У березні 1913 р. школа поліцейських урядників з 4-х місячними курсом навчання була відкрита у Києві [6, арк. 129].

За програмою, розробленою МВС, у спеціальних поліцейських школах викладалися як загальноосвітні, так й спеціальні предмети, до яких належали: 1) поліцейський статут; 2) законодавство; 3) основи розшукової діяльності; 4) дресирування та використання собак; 5) способи самозахисту та обеззброєння злочинців; 6) фотографія, антропометрія та дактилоскопія; 7) основи ветеринарії, санітарії та медицини; 8) стрільба; 9) стройова підготовка.

Розвиток шкіл гальмувався відсутністю кредитів на їх існування. У більшості випадків використовувалася безоплатна праця викладачів. Школи не мали коштів на наймання приміщень, придбання навчальних посібників тощо. Між цим, існувала величезна потреба у підготовчих курсах та школах не тільки для нижніх чинів поліцейської варти, але й для класних чинів загальної поліції.

Певна частка класних чинів загальної поліції була представлена чиновниками, що отримали освіту в цивільних вищих і середніх навчальних закладах. Слід зазначити, що частина поліцейських чиновників узагалі була ледь грамотна. У таких випадках в анкетах писалося: «...одержав домашню освіту». Так, за даними на 1900 р. освітній рівень полицмейстерів та повітових справників Київської, Волинської та Подільської губерніях уявляв собою наступне: 2 – закінчили військове училище, 3 – класичну гімназію або реальне училище, 5 – юнкерське училище, 6 – духовне училище, 13 – міське або сільське початкове училище, 8 – мали тільки домашнє виховання. Серед станових приставів та помічників повітових справників у тих же губерніях: 1 – закінчив військове училище, 7 – класичну гімназію або реальне училище, 2 – семінарію, 8 – юнкерське училище, 33 – духовне училище, 52 – міське або сільське початкове училище, 64 – мали тільки домашнє виховання. [7, арк. 14].

Необхідність поліпшення професійної підготовки поліцейських визнавалася і ними самими, особливо чинами поліції «середньої» ланки. Це обумовлювалося як загальним ростом злочинності, так і змінами в соціальному складі злочинців.

Важливість підготовки керівників поліцейських підрозділів і служб визначалося і тим, що вони, як правило, самі проводили заняття на різних курсах і в школах, створюваних на місцях, а також повинні були безпосередньо навчати своїх підлеглих. Ставилося питання про створення шкіл для підготовки поліцеймейстерів і їхніх помічників, багато з яких не мали відповідної освіти, досвіду поліцейської служби і призначалися губернаторами з людей, близьких до них або з тих, хто їм подобався, без узгодження їхніх кандидатур з керівництвом і офіцерами місцевої поліції. Проблема створення навчального закладу для підготовки керівників поліції, затвердження їх у посаді в залежності від успіхів у навчанні обговорювалися на сторінках відомчої періодики. Автори багатьох статей справедливо зазначали, що це був єдиний засіб для формування корпусу компетентних керівників поліцейських органів і засіб подолання протекціонізму і волюнтаризму при їхньому призначенні на посади та просуванні по службі [8].

У період першої російської революції найбільш далекоглядні представники вищої бюрократії порушили питання про корінну поліцейську реформу. Восени 1906 р. почала працювати Особлива міжвідомча комісія по реформі поліції на чолі з товаришем міністра внутрішніх справ О.О. Макаровим. До її завдань входили: перегляд діючого законодавства, що визначало «умови служби» і порядок діяльності чинів поліції», вироблення «відповідних потребам часу» проектів перетворення поліції, підготовка проекту правого регулювання діяльності поліцейських органів [9]. З Комісії було виділено спеціальну підкомісію (голова – директор Департаменту поліції Трусевич) для більш докладного вивчення існуючого законодавства, а також для вироблення основних положень проекту реформи поліції. У листопаді 1908 р. підкомісія Трусевича розробила «Проект основних Положень перетворення поліції в Імперії» [10, арк. 1–140]. Проект мав три розділи: установа поліції, Окремий корпус жандармів, звільнення поліції від деяких обов'язків.

Аналіз діяльності міжвідомчої комісії Макарова дозволяє дійти висновку, що найважливішою проблемою поліції вона вважала необхідність запровадження спеціалізації поліцейської діяльності, що привело б до підвищення професіоналізму чинів поліції. У результаті розгляду законодавчих актів та поліцейської практики комісія зробила висновок про те, що відсутність спеціалізації різних видів поліцейської діяльності призводило до недостатності службових навичок та технічної підготовки, необхідних поліцейським для виконання їх прямих обов'язків. Комісія пропонувала поділити чинів поліції на три категорії, з покладенням на кожен з них окремих обов'язків: 1) по забезпеченню зовнішнього порядку; 2) по введенню адміністративно-поліцейських справ; 3) по виконанню судово-поліцейських справ. Питання організації поліції у відповідності до їх спеціалізації було безпосередньо пов'язані з необхідними змінами в умовах поліцейської слу-

жби та запровадженням цензу. Комісія відзначила, що на нижні поліцейські посади (станові пристапи та пристапи частин) призначалися особи без освітнього цензу, переважно з канцелярських службовців. На інші поліцейські посади нерідко призначалися відставні офіцери, які на перших порах були позбавлені будь-якої підготовки по судовій частині. Як правило, офіцери мали здатності для виконання зовнішніх прийомів служби та деяких функцій адміністративних, а в справі провадження дізнань вони приносили мало користі.

Враховуючи існуючу поліцейську практику, Комісія вважала за необхідне ввести до проекту реформи поліції, перш за все, чітку вказівку на те, які особи взагалі можуть призначатися на посади в повітову, міську та розшукову поліцію, а також в повітову поліцейську варту. Крім того, Комісія визнала за важливе визначити у законі ті мінімальні вимоги службового цензу, відсутність котрих повинно було перешкоджати заняттю тієї чи іншої посади у поліції. За своїм характером цензові вимоги повинні були поділятися на загальноосвітні, спеціально-технічні та службові. З метою підвищення статусу поліцейських чинів, Комісія визнала корисним присвоїти більш високі класи поліцейським посадам, перейменувати поліцейських справників в повітових начальників та створити та внести зміни у порядок звільнення чинів поліції.

Однак вся робота була виконана Комісією марно. Діяльність Комісії затягнулася на довгі роки, звівшись зрештою до боротьби різних груп всередині поліцейського відомства, яка витіснила на другий план пошук більш сучасних форм організації поліцейської служби. В умовах нового революційного підйому, а потім початку війни правлячі кола збайдужіли до реформи.

Незважаючи на деякі заходи, що вживав царський уряд по покращенню якісного складу чинів загальної поліції, рівень їх грамотності та професійної підготовки залишався недостатнім і не відповідав вимогам часу. Школи та курси, що створювалися у різний час у різних місцевостях імперії, не змогли задовольнити потребу у професійних поліцейських кадрах, а відсутність централізованого керівництва підготовкою та навчанням кадрів зводила нанівець той позитивний досвід, що накопичувався на місцях.

Список літератури: 1. Подробные правила поступления (лиц всех сословий), программы испытаний, инструкции и другие сведения для самоподготовки на все городские и уездные должности / Сост. Волков Н.Т. СПб., 1912. 2. Указонения и распоряжения, касающиеся организации уездной полицейской стражи. СПб., 1906. 3. Сборник новых законов и циркуляров. Справочная книга для чинов полиции и полицейских управлений / Сост. Букуновский А.Н. Х., 1912. 4. Державний архів Російської Федерації. Ф.102. Оп.2. Спр. 392. 5. Центральний державний історичний архів України. Ф.336. Оп. 2. Спр. 379. 6. Центральний державний історичний архів України. Ф. 274. Оп. 129. Спр. 426. 7. Центральний державний історичний архів України. Ф.442. Оп. 630. Спр. 384. 8. Вестник полиции. 1910. 16 марта. № 3. 9. Краткая объяснительная записка к заключению Межведомственной комиссии под председательством А.А. Макарова по преобразованию полиции в империи. СПб, 1911. 10. Державний архів Російської Федерації. Ф. 102. Оп. 362. Спр. 33.

Надійшла до редколегії 01.10.04